

نگاه اجمالی پیرامون آمار جمعیت افغانستان ادعای واقعی، اسطوره ای یا واهی!

نویسنده: فاتح محمد سامع
۲۳ جنوری ۲۰۲۲

می خواهم به طور موجز چند نکته را برای آگاهی خوانندگان و علاقمندان درباره سرشماری نفوس (جمعیت) افغانستان بنویسم. البته روشنایی کامل در مورد چگونگی اجرای سرشماری درست و دقیق جمعیت افغانستان بحث طویل علمی، حرفوی و فنی را ایجاب می نماید. اما علاقمندان می توانند به مقالات متعدد من و سایر صاحب نظران پیرامون چگونگی سرشماری جمعیت افغانستان مراجعه کنند. این قلم در زمینه سرشماری جمعیت افغانستان به زبان های دری و انگلیسی ۲۷ سال پیش در آکادمی علوم افغانستان (مجله انگلیسی به سردبیری زنده یاد سرمحقق عبدالتواب فناپی)؛ ۱۵ سال قبل در هفته نامه امید به زبان انگلیسی و دری (مدیر مسؤول: قوی کوشان، ساکن امریکا)؛ تارنگار آریایی؛ دانشگاه جواهر لعل نهرو؛ و دانشگاه بمبئی مراجعه کنند.

من، بدون تایید و تردید افواهات و تجارب شخصی کسانی که سابق برای مدتی در اداره مرکز احصائیه افغانستان به صفت کارمند کار کرده اند، در مورد سرشماری افغانستان مستند و مدلل سخن می گویم.

نکات کلیدی درباره سرشماری جمعیت افغانستان:

۱. سرشماری تعریف خاص دارد. سرشماری نفوس عبارت از مجموع روند جمع آوری توحید، ارزیابی، تحلیل و نشر یا پخش ارقامی اجتماعی، اقتصادی و جمعیت سرتاسر یک کشور در یک زمان مشخص است. به عبارت دیگر، سرشماری شمارش کامل یک جمعیت یا گروهی از مردم در یک مکان در عین زمان با توجه به ویژگی های کاملاً مشخص مانند مشخصات جمعیت، تولیدات صنعتی و کشاورزی، وضعیت صحتی، اقتصادی، قوای بشری، کار و استخدام تحصیل، جنسیت، تراکم نفوس، تعداد منازل، شرکت های تولیدی و خدماتی، عواید سرانه، توزیع سرمایه و سایر اشیای مهم در یک کشور یا منطقه است که مشخصات نفوس آن کشور یا منطقه را در بر می گیرد (OECD، ۲۰۲۲).

براساس اصول، معیارها و روش های پذیرفته شده بین المللی، وقت و مدت اجرای سرشماری مشخص می باشد تا به اثر تحرک نفوس شهروندان دوبار شمار نشوند. این نکته قابل تذکر است که در رژیم های پیشین تعدادی کمی از وزرا آگاهی لازم پیرامون اهمیت و هدف اصلی اجرای سرشماری داشتند. اکثر وزرای پیشین افغانستان از روند جمع آوری، توحید و نشر آمار و چگونگی استفاده از آن در طرح برنامه های مختلف

اقتصادی، اجتماعی، آموزشی در کوتاه مدت، میان مدت و دراز مدت اصلاً آگاهی نداشتند و هنوز هم هیچ فهم درست و علمی ندارند. در بیشتر کشورها، از ارقام سرشماری برنامه ریزان، پژوهشگران، سیاسیون و امدادگران بین المللی برای پی ریزی برنامه های مورد نظر خود استفاده موثر و به موقع می نمایند. **ارقام و آمار درست و دقیق همیشه واقعیت های عینی جوامع بشری را آشکار می سازد.**

اما، ارقام ارائه شده درباره جمعیت افغانستان هیچگاه برپایه سرشماری کامل کشور استوار نبوده است. هر نوع پخش و نشر ارقام در مورد کل جمعیت و تناسب ترکیب قومی افغانستان، از هر منبعی که باشد، به منظور تفرقه افگنی و ایجاد خصومت میان باشندگان این سرزمین با هدایت و حمایت سازمان های استخباراتی و نیابتی های خارجی نشر می شود. حتی یک عده کارشناسان داخلی و خارجی زیر نام به اصطلاح مشاورین و کارشناسان با اتکا به نقل و قول های مکرر و بی اساس سیاحان و پژوهشگران دوره استعمارگران پیشین و نوین به صورت غیر علمی ادعای های نادرست و غیرواقعینانه در قبال طرح ها، برنامه ها و نظریات شان ارائه می کنند. این افراد با پیشکش کردن چنین آمارهای جعلی ادعای اکثریت قومی را هم به یک قوم خاص در راستای اهداف سیاسی و منافع مرزی کشورهای خود و حفظ دوام سلطه استبدادی نیابتی های شان نسبت می دهند. جعل ارقام و آمار یکی از نیرنگ های سیاسی در عرصه بازی با سرنوشت شهروندان افغانستان شمرده می شود.

ارزیابی چگونگی پیشرفت طرح ها و برنامه های انکشافی، در بخش های تولیدی و خدماتی اعم از کشاورزی؛ مالداری؛ صنایع خفیفه و ثقیله؛ پیشه وری؛ فناوری؛ آموزش و پرورش؛ صحت عامه؛ عمران و به ویژه شهرسازی و ده سازی؛ بازرگانی؛ و ... بدون دسترسی به ارقام درست، مؤثق و دقیق ممکن نیست.

۲. تا حال شمار واقعی جمعیت افغانستان بر مبنای سرشماری کامل، درست، مؤثق و دقیق مشخص و تثبیت نشده است. زمانیکه ارقامی درست و دقیق جمعیت یک کشور معلوم نباشد، تخمین رشد نفوس و ترکیب قومی آن کشور در هر ۵ سال و ۱۰ سال با توجه به عدم موجودیت ارقام مربوط به متغیرهای رشد و کاهش نفوس ممکن نیست. به علت عدم موجودیت ارقام رشد نفوس یک جمعیت، برپایه سرشماری معیاری، نمی توان به میزان متغیرهای چون تولدات (Fertility)، وفیات (mortality)، مهاجرت ها (migration) و ازدواج ها (nuptiality) دسترسی داشت تا با استناد بر آن بتوان در آینده میزان رشد جمعیت نفوس را پیش بینی کرد. بنابراین پیشکش کردن ارقام و آمارهای اسطوره ای، تخیلی، واهی و جعلی در قبال ترکیب قومی یا تباری (ethnicity) ساختار جمعیت افغانستان نادرست است. همچنین ارائه ارقام جعلی از لحاظ علمی و حقوقی با دخالت غرض آلود توسط تبارگرایان و حامیان خارجی آنان به منظور تحمیل اهداف خاص تباری جهت تامین منافع یک قوم خاص صورت می گیرد تا از این طریق سلطه و سیطره قوم خود را بالای اقوام دیگر تحمیل و توجیه کند. **همچنان فیصدی رشد سالانه نفوس در کشورهای عمداً عقب نگه داشته شده در شرایط عادی نیز قابل تخمین و پیشگویی نیست.**

۳. سرشماری حاوی اصول، معیارها، روش ها و عملیات وسیع ساحوی است. سرشماری به طور فشرده "جامع ترین نمای آنی جمعیت یک کشور است که چگونگی تغییر نفوس آن را بیان می کند. در سال ۱۹۷۹ به طور تخمینی برای سرشماری دقیق جمعیت ۱۵ میلیونی افغانستان در یک روز کاری حداقل بین ۲۵ تا ۳۰ هزار سرشمار تریبیه شده در شرایط امن و صلح آمیز لازم بود. در آن زمین حد میانگین تعداد هر خانوار در افغانستان ۵ نفر تخمین می شد.

۴. در سال ۱۹۷۹ حدود ۵۷ درصد ساحات سرشماری زیر پوشش احصائیوی (Statistical Coverage) قرار نگرفت. دفاتر ساحوی در شهرستان ها و ولایات که از طرف صندوق سازمان ملل (UNFPA) برای فعالیت های نفوس تجهیز شده بود توسط مخالفان رژیم وقت چور و چپاول گردید یا حریق ساخته شد. اما در سال ۱۹۸۷ این صندوق به طور رسمی به «صندوق جمعیت سازمان ملل» یا UNFP در سازمان ملل حفظ شد.

۵. برای انجام سرشماری بودجه گزاف لازم است. اما هر ۱۰۰ افغانی که برای اجرای سرشماری به کار می رود می تواند حداقل بیش از ۶۰۰ افغانی در بخش انکشاف کشور به اقتصاد ملی کمک کند، مشروط بر آن که طرح ها و برنامه های انکشافی مورد نظر باشد. اما در شرایط تحمیلی کنونی که همه زیرساختارها کشور از هم پاشیده، رژیم نیابتی فعلی آی اس آی در کابل ظرفیت، فهم و توانایی اجرای سرشماری جمعیت افغانستان و توان پرداختن هزینه آن را ندارد. در ۱۰ سال آینده نیز با نظر داشت شرایط کنونی هیچ رژیمی در افغانستان قادر به انجام سرشماری جمعیت کشور نخواهد بود. در گذشته بودجه سرشماری جمعیت افغانستان در حدود بیش از ۵۰ تا ۶۰ میلیون دالر تخمین شده بود. اکنون با افزایش نرخ دالر و در شرایط نامعلوم آینده، مصارف اجرای سرشماری نفوس افغانستان به مراتب پرهزینه تر خواهد بود.

در سال ۱۹۷۹ سازمان ملل متحد هزینه سرشماری کامل افغانستان را متقبل شد. اما سرشماری در آن زمان به صورت درست انجام نشد. یک از دلایل عدم اكمال آن سرشماری قیام ها علیه رژیم وقت بود که در نتیجه آن بیشتر کارمندان ساحوی لت و کوب شدند، تعدادی از سرشماران کشته شدند و پاره ی از آنان از ترس کشته شدن و مجازات فرار کردند.

۶. مهمتر از همه، حفیظ الله امین به اداره مرکز احصائیه (رئیس عمومی در آن زمان شخصی به نام ملک زاده از دوستان دوره تحصیل خود حفیظ الله امین در امریکا بود) هدایت داده شد تا از پرسشنامه های سرشماری واژه ملیت را حذف کند و به جایش تنها واژه افغان نوشته شود. این دستور به هر دلیلی که بود، جمع آوری، تفکیک، تشخیص و ترکیب ملیت های افغانستان را برهم زد و دستیابی به آمار دقیق، درست و قابل اعتبار را به کلی ناممکن ساخت.

۷. همچنان نفوس کوچی ها همیشه در رژیم های گذشته زیاد نشان داده می شد و از زمان سلطه آل یحیی و به ویژه در زمان جمهوریت محمد داوود خان نفوس کوچی ها ۳۰۰ تا ۴۰۰ هزار نفر وانمود می شد. اما به دستور حفیظ الله امین، صدراعظم رژیم وقت، اداره مرکزی احصائیه افغانستان باید در نشرات خود نفوس کوچی ها را ۲ میلیون نفر نشان می داد. حالا دقت کنید، **وقتی تعداد نفوس ساکن در یک کشور معلوم نباشد، چطور می توان نفوس سیار و کوچی را در آن به صورت علمی تخمین یا تثبیت کرد؟**

۸. آیا کوچی کی است؟

کسانی را که در یک جغرافیای مشخص ساکن نباشند کوچی یا عشایری می نامند و هنگام سرشماری در عین زمان در جمله نفوس کوچی شامل و حساب می شوند. اما در افغانستان هنگام سرشماری ۱۹۷۹ این نوع کوچی ها در جمع نفوس ساکن و غیرساکن هم شمار شده اند که به اصطلاح احصائیوی آن را شمارش دوباره (double count) می گویند. به عباره دیگر، کوچی ها در آن سرشماری ناقص دوبار حساب شدند. جالب است که سران رژیم های گذشته در افغانستان همه کوچی های ساکن و متحرک را از لحاظ تباری پشتون یا افغان شمرده اند، در حالی که کوچی ها متعلق به یک تبار خاص نیستند. در افغانستان از ۴۳ سال پار تا حال جنگ های نیابتی و تحمیلی، مداخلات، تجاوزات و اشغالگری های خارجی جریان دارد. از این لحاظ، در واقعیت، تعداد زیادی از جمعیت افغانستان جنگ زده مجبور به کوچیدن از یک منطقه به منطقه دیگر شده اند. اما سرشماری کوچی های افغانستان هم به صورت درست و دقیق تاکنون انجام نشده و نفوس این گروه از جمعیت افغانستان بیش از نیم میلیون نفر بیشتر تخمین شده نمی تواند، زیرا رشد نفوس کوچیان افغانستان به علت تلفات بالا، بنابر عدم دسترسی به امکانات بهداشتی، رفاهی و ناامنی های متداوم مانع تکثر جمعیت آنان گردیده است.

پژوهش های پیرامون اختلافات بین کوچی ها و هزاره ها؛ کوچی ها و اوزبیک ها؛ کوچی ها و تاجیک ها؛ و حتی کوچی ها و پشتون های مسکون شده در افغانستان انجام شده است. اما جنگ هزاره ها و کوچی ها علیه هم مبارزه برای بقا و حفظ هویت تباری شناخته شده است (مونسوتی، ۲۰۱۲). برنامه های غیر ملی رژیم های پیشین و فعلی در افغانستان بیانگر نقش بارز آنان در قومی ساختن سیاست، اقتصاد، فرهنگ و قدرت در این کشور شمرده می شوند.

براساس پژوهش نصرت عصمتی (۲۰۱۳) همه ارقام و آمار تخمینی ارائه شده درباره جمعیت کوچی های افغانستان که توسط تامس بارفیلد (۲۰۰۴) و ویلی (۲۰۰۴) انجام شده بین ۱ تا ۲ میلیون نفر در مقایسه با ادعای ۱/۵ میلیون (۵/۶ درصد) از نفوس تخمینی ۲۶/۵ میلیون کل جمعیت کشور است (CSO، ۲۰۱۱/۲۰۱۲). جالب تر این که دو ویجر (۲۰۰۵) هم جمعیت کوچی های افغانستان را در حدود ۲/۵ میلیون نفر (۹/۴ درصد کل نفوس افغانستان) تخمین زده است. **تمامی این ارقام و آمار تخمینی جمعیت کوچی ها در افغانستان بی اساس و برپایه حدس و گمانه زنی های شخصی و نادرست پیشکش شده است و بار پژوهش های آنان را زیر پرسش جدی برده است.**

در آگست ۲۰۰۸ کتابخانه کنگره - بخش تحقیقات فدرال امریکا درباره مشخصات اقوام افغانستان چنین جعل شده است:

"گروه های قومی: اقوام اصلی عبارتند از پشتون ها ۴۲ درصد؛ تاجیکان ۲۷ درصد؛ هزاره ها ۹ درصد؛ اوزبیکان ۹ درصد؛ ایماق ها (گروه عشایری فارسی زبان) ۴ درصد؛ ترکمن ها ۳ درصد؛ و بلوچان ۲ درصد. بزرگترین گروه غیرساکنی باقی مانده کوچی ها هستند که متعلق به قوم پشتون ها هستند، گروهی که جمعیت آن از سال ۱۹۷۹ به حدود ۱/۵ میلیون نفر کاهش یافته است. پشتون ها گروه قومی عمده در جنوب و شرق و تاجیک ها در شمال شرق هستند. گروه های غالب در شمال مرکزی افغانستان هزاره ها، تاجیک ها و ازبک ها هستند."

آمار و درصد های قومی که بخش تحقیقات کتابخانه فدرال امریکا در قبال مشخصات ساختار قومی افغانستان نشر کرده کاملاً غیرواقعی، نادرست، تخمینی و جعلی شمرده می شوند، چون همانگونه که در بالا ذکر شد، در افغانستان هیچوقت سرشماری دقیق و درست و کامل جمعیت در عین زمان اجرا نشده است. نکته قابل تعمق در قبال اصل منبع آمار و درصد های قومی ارائه شده توسط کتابخانه کنگره - بخش تحقیقات فدرال امریکا در پژوهش حبیب سعید برملا شده که از لحاظ علمی هیچ قابل اعتبار نیست:

"افغانستان یک کشور چند قومی با زبان های مختلف است که اکثر جمعیت آن مسلمان هستند. قومیت های اصلی پشتون (۴۲٪)، تاجیک (۲۷٪)، هزاره (۹٪) و ازبک (۹٪) هستند. در افغانستان هرگز آمار جمعیتی وجود نداشته است، با این حال، این آمار توسط آژانس اطلاعات مرکزی ایالات متحده (سیا) در سال ۲۰۰۴ جعل شده است (وهاب و یانگرم، ۲۰۰۷)."

آیا ارقام و آمار سرشماری افغانستان را باید مرکز احصائیه افغانستان با اجرای سرشماری کل جمعیت کشور در عین زمان انجام دهد و به جهان پیشکش نماید یا یک سازمان استخبارات بیگانه با ارائه ارقام و آمار تخمینی و جعلی چنان کار مهم و سرنوشت ساز را پخش کند؟

۹. اگر چه آمادگی برای انجام نخستین سرشماری کشور پیش از کودتای نظامی هفت ثور گرفته شد، نقشه های محلات (توپوگرافی) سرشماری به تفکیک ولایات، شهرستان ها و علاقه داری ها تا حدودی نیز آماده گردید که به نام "مرحله مقدماتی آمادگی برای اجرای سر شماری" یاد می شود. اما عملیه سرشماری با آغاز ناآرامی ها و خیزش های مردمی علیه رژیم وقت هرگز مکمل انجام نشد.

۱۰. در کشورهای عمداً عقب نگهداشته شده، مانند افغانستان، که از لحاظ تخصصی عدم موجودیت کارمندان حرفوی و فنی، نداشتن سابقه و تجربه ساحوی، عدم آگاهی از اهمیت آمار و ارقام (حتی به سویه وزرا و افراد بلند پایه) در نخستین سرشماری، ولو که به طور کامل نیز انجام می شد، نواقص زیاد، به ویژه از لحاظ فنی، وجود می داشت که بر صحت چنان ارقام بنا بر دلایل مختلف نمی توان اتکا کرد.

سابقه کاری نویسنده در رشته احصائیه و جمعیت شناسی (دیموگرافی)

- سرشماری نمونه ای، تحلیل ارقام در لندن؛
- جمعیت شناسی (دیموگرافی) و علوم مربوط به نفوس از بمبئی؛
- نفوس و انکشاف دانشگاه جواهر لعل نهرو؛
- احصائیه اجتماعی و قوای بشری در کشور های عقب نگهداشته شده برای برنامه ریزی انکشافی - در داکه بنکله دیش؛
- اشتراک در سرشماری بنکله دیش از شروع عملیات سرشماری تا مرحله فرایند (Process)؛ توحید، تحلیل و نشر ارقام به صورت نظری و عملی که به کمک سازمان ملل اجرا شد؛
- معاون ریاست احصائیه های اقتصادی؛
- رئیس پلان و انسجام (مسؤول انسجام نخستین سرشماری نواحی یازده گانه شهر کابل با ریاست های ارگان های محلی، ریاست جمعیت شناسی (دیموگرافی) و محاسبات ملی و مسؤول ارتباط با سازمان های ملل متحد در امور احصائیه در افغانستان به صفت کارمند روابط (Liaison officer)؛ و
- احصائیه شناس سابقه دار (Senior Statistician) در کمیساری سازمان ملل در امور مهاجرین و پناهندگان (IOM) در کابل و اسلام آباد؛
- استاد رشته های جمعیت شناسی (دیموگرافی) و اقتصاد و پلانگذاری کشاورزی دانشگاه کابل؛
- مدیر مسؤول مجله احصائیه افغانستان؛
- نگارنده مقالات پژوهشی در مورد ترکیب ساختار نفوس افغانستان برای اکادمی علوم افغانستان؛
- مترجم نخستین سالنامه احصائیه افغانستان به زبان انگلیسی؛ و
- مسؤول ترجمه شش جلد سالنامه احصائیه افغانستان به صورت حرفوی.

یادداشت: برای روشنایی بیشتر در این مورد با اینجانب به نشانی زیر به تماس شوید.

fatehsami@hotmail.com

1. Barfield T., 2004. Nomadic Pastoralists in Afghanistan: Reconstruction of the Pastoral Economy. Washington, DC: World Bank Information Center. In: Esmaty, N., 2013, The Kuchi & Hazara Land Dispute and Conflict: An Endless Struggle for Land Ownership, Retrieved 23 January 2022.
2. de Weijer, F., 2005a. National Multi Sectoral Report on Kuchi, Kabul: Ministry of Rural Rehabilitation & Development. In: Esmaty, N., 2013, The Kuchi & Hazara Land Dispute and Conflict: An Endless Struggle for Land Ownership, Retrieved 23 January 2022.
3. Economic Commission for Europe of the United Nations (UNECE), "Terminology on Statistical Metadata", Conference of European Statisticians Statistical Standards and Studies, No. 53, Geneva 2000. Retrieved 23 January 2022.
<http://www.unece.org/stats/publications/53metadaterminology.pdf>
4. Esmaty, N., 2013, The Kuchi & Hazara Land Dispute and Conflict: An Endless Struggle for Land Ownership, Retrieved on 23 January 2022, <https://www.khaama.com/wp-content/uploads/2013/09/Dissertation-Dissertation-Style.pdf>
5. Library of Congress – Federal Research Division, August 2008, Country Profile: AFGHANISTAN, Retrieved on 23 January 2022,
<https://www.loc.gov/rr/frd/cs/profiles/Afghanistan.pdf>
6. Monsutti, A., 2012, Islamism among the Shi'a of Afghanistan: From Social Revolution to Identity-Building. In: Ridgeon, L. ed., Shi'i Islam and Identity: Religion, Politics and Change in the Global Muslim Community, pp. 125-143, New York: Tauris Academic Studies.
7. Said, H, 2019, External States as Spoilers in Peace processes: A case study of the USA in Afghanistan, Bachelor Thesis, and Retrieved on 22 January 2022,
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1285414/FULLTEXT02>
8. Wahab, S., and Youngerman, B. (2007). A Brief History of Afghanistan. [1st eds]. Library of Congress. New York.
9. Wily, L., 2009. Recommended Strategy for Conflict Resolution of Competing High Pasture Claims of Settled and Nomadic Communities in Afghanistan. Kabul: United Nations Environment Programme. In: Esmaty, N., 2013, The Kuchi & Hazara Land Dispute and Conflict: An Endless Struggle for Land Ownership, Retrieved 22 January 2022.